

Anbragt i skemaet

- Børneværnets brug af faste skemaer, 1905-1975

Cecilie Bjerre

Standardskemaer har længe været en fast bestanddel af det sociale arbejde. I denne artikel undersøger jeg faste skemaer som en del af børneværnets praksis i perioden 1905-1975. Skemaerne afspejler nogle bestemte moralske holdepunkter, som børneværnet skulle aktivere og omforme til praksis. Skemaernes implicite antagelser om problematiske forhold i familien lod sig dog ikke altid overføre til frontlinjebureaukraternes arbejde i felten. Artiklen viser, hvordan skemaerne var med til at strukturere den viden, der blev skabt, men også hvordan børneværnet skulle finde mening i skemaets kategoriseringer, førend de blev appliceret i den lokale praksis. Det er derfor afgørende ikke blot at se på lovgivningen, de formelle retningslinjer og instrukser, men også hvordan de anvendes i praksis, hvis man gerne vil forstå anbringelsesområdet, også i en historisk kontekst.

Emneord: Anbringelser, socialt arbejde, skemaer, velfærdshistorie, barndomshistorie.

I 1905 blev den første børnelov indført i Danmark,¹ hvormed staten påtog sig ansvaret for og retten til at (tvangs)fjerne børn fra hjemmet.² Siden Børnelovens ikrafttræden har der fra statens side været forsøg på at regulere og standardisere det sociale arbejde udført i kommunerne. Dette har bl.a. været med henblik på at sikre en vis ensartethed i behandlingen af og retssikkerheden for de involverede parter. Det har ligeledes haft den funktion, at det skulle professionalisere arbejdet, som i de første 70 år primært blev udført af ikke-professionelle, nemlig børneværnsmedlemmer og dertil kommunalt ansatte tilsynsførende og ansatte ved de kommunale socialkontorer. Som socialforskeren Michael Lipsky pointerer, er det de såkaldte 'frontlinjebureaukrater', der i praksis gør politikken, og det er derfor væsentligt at inddrage forvaltningspraksisserne i det sociale arbejde.³ Frontlinjebureaukrater er kendetegnet ved at besidde en stor selvstændighed i deres udførelse af arbejdet og have et stort råderum til at foretage skønsmæssige vurderinger.⁴ Forskellige mekanismer er indsat til at

¹ Jeg vil gerne takke tema-redaktionen og Stine Grønbæk Jensen for grundige kommentarer og gode forslag til forbedringer af artiklen.

² Artiklen er en omarbejdet version af Del 3 i afhandlingen: Bjerre, Når staten er far og mor. Børneværnets anbringelser af børn i Danmark, 1905-1975.

³ Lipsky, Street-level bureaucracy, 84.

⁴ Lipsky, 14.

rammesætte frontlinjearbejdet lige fra lovteksten, cirkulærer, vejledninger til faste dokumenter til brug i anbringelsessagerne.

Et væsentligt arbejdsredskab i børneværnsregi var det faste anbringelsesskema,⁵ som det lokale børneværn skulle udfylde ved enhver anbringelse. De kategoriseringer og problematiseringer, som fremgik af disse skemaer, krævede, at børneværnsmedlemmerne skulle forholde sig til en række punkter angående forældrene og barnet i alle anbringelsessager, fx om forældres usædelighed og drikfældighed. De skulle altså i deres klarlæggelse af en anbringelsessag aktivt afdække forhold om forældrenes moral og barnets opførsel og karakter. Skemaernes faste spørgsmål giver et godt indblik i, hvilke parametre børneværnet skulle vurdere familierne efter. De standardiserede skemaer kan altså siges at være statens uddelegering af magt til at bedømme, ofte socialt og økonomisk udsatte, familier.⁶ Skemaerne giver på den måde både indblik i statens udpegning af 'problemer' i familien, og i, med det udfyldte skema, hvordan børneværnene tolkede disse 'problemer'.

Skemaernes spørgsmål indikerede på den vis et vist moralsk holdepunkt for sagen, som børneværnene kunne navigere efter. Historiker Robin Bernstein understreger, at faste skemaer med deres konventioner og kategorier ikke kan reduceres til en neutral dokumentation af den pågældende familie. Sådanne typer af dokumenter er med til at strukturere den viden, der bliver produceret og de efterfølgende handlinger.⁷ Et fast skema med dets konventioner har altså bestemte virkninger og effekter på det sociale arbejde.

Forholdet mellem skemaet og børneværnets praksisser er naturligvis ikke et 1:1 forhold. Som sociologen Dorothy Smith påpeger, skal teksten 'aktiveres' af læseren og bliver dermed afhængig af læserens fortolkende praksisser.⁸

The investigation of texts as constituents of social relations offers access to the ontological ground of institutional processes which organize, govern, and regulate the kind of society in which we live, for these are to a significant degree forms of social action mediated by texts. Bureaucracy, professional and scientific discourse [...] are in various ways dependent upon textual communications.⁹

Børneværnsmedlemmerne skulle inkorporere skemaet og dets spørgsmål i det sociale arbejde og finde måder, hvorpå de kunne sikre, at spørgsmålene kunne

5 Også kaldt Oplysningskemaet.

6 Lindgren, En rigtig familj, adoption, föräldraskap och barnets bästa 1917-1975, 21.

7 Bernstein, "Dances with Things", 68.

8 Smith, Texts, facts, and femininity, 121.

9 Smith, 121-22.

besvares. Aktiveringen af teksten omhandler altså, hvordan børneværnet fortolkede spørgsmålet, og hvilke afledte effekter der heraf kom. Det kunne dreje sig om implicite antagelser om forældreskab, som bevirkede en optagethed af fx en mors usædelighed i en sag om en drengs voldtægt. Ved at sætte fokus på skemaets kategoriseringer samt børneværnenes *aktivering* af teksten tydeliggør jeg i denne artikel, at problematiseringer skulle genkendes af børneværnsmedlemmerne i felten, førend det blev appliceret som et meningsfuldt parameter i arbejdet.

Artiklen bygger på 225 indsamlede anbringelsessager fra tre kommuner, København, Odense og det, der i dag svarer til Silkeborg kommune, i perioden 1905-1975. Det vil sige, at der dermed er en del landbørneværn repræsenteret. Artiklen er opbygget således, at jeg først giver en kort oversigt over børneforsorgens, nærmere bestemt børneværnenes, historie. Herefter påpeger jeg den langsomme professionalisering af den kommunale forvaltning og socialrådgivernes relativt sene indtræden på dette velfærdsområde. Slutteligt undersøger jeg, hvordan skemaernes kategoriseringer og logikker blev omsat i praksis, og ikke mindst hvad det *gjorde* ved det sociale arbejde. Denne analyse af børneværnenes brug af faste skemaer viser, at der i visse tilfælde eksisterede en diskrepans mellem skemaernes logikker og frontlinjebureaukraternes tolkning af, hvad der blev opfattet som et problem.

Etableringen af en sti - værgerådstanken

I 1905 blev den første Børnelov implementeret i Danmark. Danmark fulgte med Børneloven sine nordiske naboer, idet Norge var frontløberen med en børnelov i 1896, og Sverige fulgte efter i 1902. Med disse love indtrådte landene på en sti, som også kaldes den 'Nordisk Model'¹⁰ sammenlignet med den angelsaksiske børnedomstolsmodel. Det var nemlig på lokalt plan via værgerådene, senere hen børneværnene,¹¹ at kommunens præst, skolelærer/inde, læge skulle have sæde.¹² Fra Værgerådsloven i 1922 blev medlemmer dog ikke længere valgt med udgangspunkt i deres erhverv og kom senere primært fra kommunalbestyrelserne.

Det var disse værgeråds- og børneværnsmedlemmer, som skulle føre tilsyn med bestemte familier, give advarsler, påbud og i sidste instans fjerne børn fra hjemmet. Modsat domstolsmodellen skulle børneværnene både undersøge og afgøre sagerne, og det var først efter indførelsen af den nye Grundlov i 1953, at sagerne kunne prøves for landsretten.¹³ Men modellen var fra begyndelsen anset som mere opbyggelig end en børnedomstol, idet børn ifølge den kommission,

¹⁰ *Andresen m.fl.*, *Barnen och välfärdspolitiken, Nordiska barndomar 1900-2000*, 24.

¹¹ *Når jeg taler generelt om perioden, bruger jeg betegnelsen børneværn.*

¹² *Henriques, Skjerbæk, og Øllgaard*, *Børneloven*, Lov Nr. 72 af 14. April 1905 om Behandling af forbryderske og forsømte Børn og unge Personer m.m., § 3.

¹³ *Arbejds- og Socialministeriet*, *Betænkning vedrørende børneforsorgens administration m. v.*, 5.

der førte til den første børnelov i 1905, ikke forstod strafelementerne knyttet til domstolshandlingen, og målet var i stedet at tilvejebringe børnene en passende moralsk opdragelse.¹⁴ En opdragelse de tilsyneladende manglede i hjemmet. Børneværnene skulle altså på den ene side redde børn fra forsømte familier og på den anden side straffe kriminelle børn.¹⁵ For begge deles vedkommende var svaret i mange tilfælde en anbringelse fra hjemmet.

Alle kommuner skulle altså oprette et såkaldt værgeråd med den nye børnelov i 1905. Her er det relevant at påpege, at der på pågældende tidspunkt var flere end 1.400 kommuner i Danmark,¹⁶ hvorved nogle af disse landkommuner i sagens natur har været særdeles små og tyndt befolket. Det har ganske givet ikke været en lige nem opgave i hele landet at oprette værgeråd.

Frem til 1922 stod det centralt placerede Overværgeråd, fra 1933 Landsnævnet for Børne- og Ungdomsforsorgen, bestående af jurister for den endelige godkendelse af alle anbringelser.¹⁷ De skulle så at sige blåstemple lægmandsinstitutionens indgriben i familielivet, men dette skulle vise sig at være en arbejdsgang, der generede alle involverede parter. Værgerådene var utilfredse med, at de ikke havde den endelige afgørelse, når det nu trods alt var dem, der havde kendskabet til familien. Modsat var Overværgerådets jurister mildest talt ikke komfortable med at godkende de mange sager uden tilstrækkelig dokumentation.¹⁸

Denne vekslen mellem, hvilken slags viden eller kompetence der var mest eftertragtelssværdig fortsatte perioden igennem, som vi også skal se senere i artiklen. Striden faldt foreløbigt til værgerådernes side med en ny lovgivning i 1922, hvorefter den endelige beslutning om fjernelse alene tilfaldt det lokale værgeråd.¹⁹ Med Forsogsloven i 1933 skiftede værgerådene navn til børneværn, og nu skulle flertallet af dets medlemmer komme fra kommunalbestyrelsen. Børneværnene virkede frem til Bistandslovens trådte i kraft i 1976, hvorefter ansvaret blev overført til de kommunale sundheds- og socialudvalg.²⁰ Børneværnet med dens lidt særprægede konstruktion havde altså en levetid på 70 år, og traditionen fortsatte i den forstand, at beslutningen om fjernelse fortsatte med at være et kommunalt område besluttet af demokratisk valgte.²¹

14 Betænkning fra Kommissionen angaaende Statstilsyn med Børneopdragelsen, 24.

15 Løkke, Vildfarende børn, om forsømte og kriminelle børn mellem filantropi og stat 1880-1920, 101.

16 Bryderup, Børnelove og socialpædagogik gennem hundrede år, 46.

17 Øgendahl, Socialpædagogernes historie, 83.

18 Betænkning afgiven af Udvalget til Revision af Børneloven, 6.

19 Lov (Nr. 237-1922) om Værgeraadforsorg m.m., Stadfæstet d. 12. Juni 1922, § 32.

20 Vaczy Krag m.fl., Anbragt i historien. Et socialhistorisk projekt om anbragte og indlagte i perioden 1945-1980., 368-69.

21 Ved lovrevisioner blev børneværnets demokratiske forankring, altså at medlemmer blev valgt via kommunalbestyrelsen, fremhævet som afgørende for befolkningens opbakning af institutionen, se fx: Ungdomskommissionen, Den tilpasningsvanskelige ungdom, 117.

Den langsomme professionalisering af det sociale arbejde

Det sociale arbejde har en lang tradition, når man også medtænker dets filantropiske ophav. Dette gør sig i særlig grad gældende for børneforsorgen.²² Som flere forskere fremhæver, har velgørenhedsarbejdet fungeret som fundament at bygge videre på for det såkaldt professionelle sociale arbejde, opbygningen af den tidlige velfærdsstat og til at give kvinder adgang til offentlige hverv.²³ Det var jo netop velgørenhedsorganisationer, der havde sat bestemte metoder i anvendelse for at hjælpe fx forsømte og fattige børn. Overgangen fra det filantropiske hjælpearbejde til socialt arbejde handlede om skiftet i rammerne for det udførte arbejde. Den kristne barmhjertighedsramme blev udskiftet til, at arbejdet skulle tage sit afsæt i myndighedernes og lovenes forskrifter,²⁴ ligesom det sociale arbejde skulle 'videnskabeliggøres', fx brugen af standardiserede skemaer som dokumentation for en sag.²⁵

I Danmark fandt den formelle professionalisering af det sociale arbejde sted en smule senere end hos vores nordiske naboer.²⁶ I 1937 modtog den Sociale Skole på Kommunehospitalet i København sit første kuld studerende, der halvandet år senere stod udklækkede som socialrådgivere.²⁷ Initiativtagerne til skolens grundlæggelse var Manon Lüttichau og Vera Skalts. Lüttichau var den første "social worker" i hospitalssektoren, der fandtes end ikke en dansk stillingsbetegnelse på ansættelsestidspunktet, mens Skalts var direktør for Mødrehjælpen. Ser man på, hvor de første færdiguddannede socialrådgivere havnede, var det netop særligt i Mødrehjælpen og i hospitalsverdenen.²⁸ Det var først, da familievejledninger skulle etableres i kommunerne med ny lovgivning i 1964, at socialrådgiverne for alvor begyndte at blive ansat i de kommunale socialkontorer.²⁹

I stort set alle såkaldte omsorgsfag gælder det, at der til professionen knytter sig en diskussion om, hvad der bør motivere og forme arbejdet. Kaldstanken kommer mere eksplicit i spil i fag som fx sygeplejerskefaget med det Florence Nightingalske kald som idealet.³⁰ Kaldstanken handler i en kontekst med socialt

22 *de Coninck-Smith*, For barnets skyld, byen, skolen og barndommen 1880-1914, 91.

23 *Rimmen Nielsen*, "Socialpolitiske karrierer. Kvindelige pionerer i socialt og kommunalpolitisk arbejde 1888-1933", 96; *Lützen*, "Den borgerlige filantropi som forudsætning for velfærdsstaten", 47.

24 *Meeuwisse og Swärd*, "Vad är socialt arbete?", 32.

25 *Tice*, Tales of wayward girls and immoral women, 3.

26 *Sociale skoler blev oprettet i hhv. 1920 og 1921 i Norge og Sverige: Meeuwisse og Swärd*, "Vad är socialt arbete?", 44.

27 *Severinsen, Jensen, og Johansen*, Den sociale højskole København 1937-2007, 1.

28 *Rosenbeck*, "En fribåren social skole' - da det sociale hjælpearbejde blev til en uddannelse.", 130-31; *Mortensen*, Indignation og vision, 38.

29 *Egelund*, Beskyttelse af barndommen, 56-57.

30 *Jette Møller Madsen og Kirsten Frederiksen*, "Kald Eller Profession — Forskellige Opfattelser Af Forholdet Mellem Kald Og Sygepleje", *Nordic Journal of Nursing Research* 28, nr. 1 (marts 2008): 36.

arbejde om idealet om at afsøge den enkelte sag og foretage skønsmæssige beslutninger baseret på individuelle forhold. Samtidig er socialt arbejde forment af, hvad socialforsker Anne Worning benævner som professionaliseringen af velfærdsstaten.³¹ Med dette peger hun på velfærdsstatens stigende krav om faste retningslinjer og procedurer, altså en forventning om, at statens borgere kan forvente den samme behandling uanset, hvilken medarbejder de møder. Slutteligt er der spørgsmålet om klienternes retssikkerhed, fx partshøringer og spørgsmålet om at give samtykke til anbringelse. De faste standarder klirrer ikke altid med, hvad der ude i felten blev anset som det væsentligste. Disse, nogle gange modstridende, logikker sameksisterede også i børneværnets levetid, men det var skønsprincipperne, der i praksis var i højsædet.

Den voksende velfærdsstat og professionaliseringen af det sociale arbejde havde altså også en betydning for børneværnets arbejde. Børneværnsmedlemmerne var lægfolk med stillingsbetegnelser lige fra doktor til husmor, men var ofte at finde blandt byens 'gode' borgere.³² De kunne modtage administrativ støtte til at tilrettelægge arbejdet, hvis kommunen var tilstrækkelig stor og havde et socialkontor. Her havde det kontorfaglige personale i denne periode mange gange en kommunal kontoruddannelse.³³ Professionaliseringen udviklede sig dermed langsomt i den kommunale forvaltning af børne- og ungeområdet. Når jeg i det følgende diskuterer modstridende logikker i det sociale arbejde, omhandler det altså mestendels socialt arbejde udført af lægfolk.

Faste skemaers formative funktioner

I det gennemgåede materiale var der i alt fire forskellige skemaer, som dækker de fem tidlige nedslag, jeg har foretaget:³⁴ et fra 1910, 1925, 1938³⁵ og det sidste fra 1960'erne.³⁶ Skemaerne havde fire A4-siders spørgsmål, men børneværnenes udfyldning af skemaerne var oftest yderst kortfattet, hvad et sådant skema med små rubrikker måske også lægger op til, og mange af spørgsmålene blev slet ikke besvaret. Derudover manglede skemaet i 44 ud af 225 sager, de fleste i periodens slutning. Disse skemaer kan sagtens være udfyldt, men blot ikke gemt i børneværnsmappen.³⁷

31 Worning, "Dansk socialpolitik set fra socialrådgiversiden", 134.

32 Bjerre, "Drevet af kærlighed. Kvinder i børneforsorgen i Danmark i starten af 1900-tallet.", 191.

33 Jensen, "Socialkontoret og dets instrumenter", 175.

34 Tidlige nedslag: 1910, 1925, 1940, 1955 & 1970. I praksis blev nedslagene ikke så stabile pga. af manglende sager, særligt i slutningen af perioden.

35 Dækker nedslagene i 1940'erne og 1950'erne.

36 Uden præcist anført årstal, hvorfor jeg refererer til det som skemaet fra 1960'erne.

37 En børneværnsmappe kan være spredt ud over mange arkiver: Børneværnsmapper kan (muligvis) findes på lokalarkivet, Landsnævnet burde også have alle de faste indberetninger og skemaer i sagen på Rigsarkivet, ligesom børnehjem også kan have dele af børneværnsmappen i børnehjemsjournalen: Bjerre, Når staten er far og mor. Børneværnets anbringelser af børn i Danmark, 1905-1975, 27-29.

Det første skema blev sammensat efter Børnelovens ikrafttræden af 1905, og i et cirkulære fra samme år fremstår det tydeligt, at skemaets funktion var at sikre de nødvendige oplysninger, som gjorde anbringelse legitim efter lovens paragraffer:

Da det har vist sig at volde forskellige Værgeraad vanskelighed at forelægge Overværgeraadet deres Indstillinger i en saadan Skikkelse, at de forskellige Oplysninger, Børneloven kræver, ere tilvejetragte, har Overværgeraadet for at lette Værgeraadene denne Opgave ladet udarbejde et Skema til en saadan Indstilling.³⁸

I cirkulæret blev det dog understreget, at det var fuldt ud acceptabelt med en vis skønsomhed ved brugen af skemaet og udfylde de spørgsmål, der var passende til den pågældende sag. Det sidste må i al fald siges at være tilfældet.

Skemaernes opbygning undergik ikke den store forandring, men havde fokus på forældres moral, samliv, drikkfældighed, usædelighed, på barnets opførsel og karakter. Spørgsmålene til barnet blev i periodens løb dog tydeligvis påvirket af en stadig mere psykologiseret og videnskabelig diskurs, hvor ydre tegn på adfærdsvanskelighed skulle finde sin årsag i det indre. Vanskelighed blev i starten af 1900-tallet opfattet som et problem, der kunne afhjælpes eller afrettes ved at komme væk fra evt. lastefulde forældre og til en opdragelsesanstalt, og her var fokus primært på 'slet opførsel': rapseri, vagabondering, skulkeri, usædelighed og løgnagtighed. Men med den stigende psykologisering efter 2. verdenskrig blev et barns problemer ikke længere anset som noget, der let lod sig afhjælpe,³⁹ og listen af 'problemer' blev udvidet til også at omfatte neglebiten, stammen, ufrivillig vandladning, trods og voldshandlinger. Selvom listen blev udvidet, var det fortsat op til børneværnet at tolke disse kategoriseringer ift. konkrete tilfælde, og netop omformningen af uklare og brede kategorier til praksis er kendetegnet for frontlinjebureaukraters arbejde.⁴⁰

Det intensiverede fokus på barnets 'indre' forhold blev især manifesteret ved dette nye spørgsmål, som blev tilføjet til det sidste faste skema fra 1960'erne: "Der tænkes bl.a. på hjemmets tryghed, kærlighed, og den følelsesmæssige atmosfære, herunder forældrenes eller andre opdrageres indbyrdes forhold. Evt. forskelsbehandling af børnene. Er forældrene enige i opdragelsesmåden? Opdragelsens karakter og væsentlige ændringer i denne?" Listen af 'problemer' blev også udvidet for forældrene. I begyndelsen af perioden var der først og

³⁸ Justitsministeriet, "Justitsmin. Cirk. ang. Gennemførelsen af Lov 14. April 1905 om Behandling af forbryderske og forsømte Børn."

³⁹ Dekker, "Children at Risk in History", 32.

⁴⁰ Harrits og Møller, "Categories and Categorization", 232.

fremmest et moralsk fokus på drikkfældighed og usædelighed hos forældrene, men nu var en 'forkert' følelsesmæssig atmosfære i familien eller uenighed i opdragelsesmåden nye opmærksomhedspunkter i det faste anbringelsesskema. Det standardiserede skema var altså ikke fremstillet på de lokale værgeråds efterspørgsel, men det var et centralt ønske om at standardisere praksisser og kunne foretage statistik på baggrund af indberetningerne. Man kan dermed sige, at disse bureaukratiske foranstaltninger havde til hensigt at sikre en vis ensartethed, sammenlignelighed og transparens i sagerne.⁴¹ Dertil kom også, at skemaet skulle være med til at sikre, at børneværnet ikke bevægede sig ud over sine beføjelser.⁴² Skemaet kan dermed siges at have flere funktioner: lovmæssighed i sagerne, sammenlignelighed på tværs, faste parametre for udøverne af det sociale arbejde at navigere efter og en vis retssikkerhed for forældrene. Retssikkerhed forstået på den måde, at det sociale arbejde ikke hvilede på vilkårlighed, men fulgte fastsatte, legale og formelle retningslinjer.⁴³ Ifølge socialforskerne Lina Ponnert og Kerstin Svensson kan standardiseret socialt arbejde være med til at sikre, at den enkelte klient eller familie ikke er fuldstændigt underlagt sagsbehandlerens moralske domme, præferencer og luner. Dog tilføjer de i samme åndedrag, at standardiseringer ikke nødvendigvis fører til systematik eller er fri for moralske domme.⁴⁴ Som jeg viser, var de moralske domme netop allerede indbygget i de standardiserede skemaer.

"Grundene til Bortfjernelsen ere: Fra Hjemmets og Forældrenes Side"

Afstanden mellem skemaernes producenter og udøverne af det sociale arbejde kom op til overfladen på forskellige måder. Det kunne dreje sig om implicite antagelser. Dette afspejler sig eksempelvis i det allerførste spørgsmål, som værgerådsmedlemmerne skulle forholde sig til i skemaet fra 1910, der lød således: "Grundene til Bortfjernelse ere: Fra Hjemmets og Forældrenes Side." Dernæst uddybes spørgsmålet: "Har navnlig nogen af Forældrene vanrøgtet eller mishandlet Barnet eller paa anden Maade ladet Barnet lide Nød og da hvorledes? Hvis nogen af Forældrene har været straffet, maa dette ogsaa angives." Spørgsmålet havde altså en grundforståelse af, at en vis skyld kunne pålægges forældrene. I en sag fra 1910 fra Odense blev ovenstående spørgsmål besvaret på følgende vis: "Uden egentlig vanrøgt skønnes moren, der formenes at være letfærdig, at mangle evne og vilje til at opdrage barnet og føre det fornødne tilsyn." Hvis man besværer sig med at arbejde videre med skemaet, vil man finde denne beskrivelse under barnets forhold:

41 Martinell Barfoed, "From Stories to Standardised Interaction", 38.

42 Ericsson, Barnevern som samfundspeil, 28.

43 Egelund, "Magtudøvelse i den sociale børneforsorg", 131.

44 Ponnert og Svensson, "Standardisation—the End of Professional Discretion?", 591–92.

Drengen har under Løfte om Betaling kommanderet en 11 aarig Pige til at lægge sig ned i Stalden, hvor han arbejdede, og blotte sig, hvorefter han i Overværelse og Paasyn af en anden jævnaldrende Dreng bedrev Utugt med Pigen. Efter fuldendt Samleje skældte han Pigen ud og jog hende bort uden at give hende det lovede Pengebeløb.⁴⁵

Drengen var blevet fjernet med såkaldt tiltalefrafald, hvilket vil sige, at tiltalen frafaldt under forudsætning af, at han blev fjernet fra hjemmet. Dette var altså en af de slags sager, der kom fra statsadvokaten, og hvor der egentlig ikke var så meget at forhandle om. I de fleste sager kan man med god ret sige, at 'skylden' eller 'årsagen' kunne være mange steder, men i tiltalefrafaldssager var sagen jo allerede afgjort. Men spørgsmålets form gjorde alligevel, at det blev nødvendigt at tilskrive drengens voldtægt til morens manglende opsyn. Spørgsmålet moralske antagelse om forældres skyld i anbringelsessager, kunne dermed være med til at skævvride det egentlige fokus i sagen og *aktivere* en afsøgning af forældrenes skyld, også i en voldtægtssag. Det bliver tydeligt, at sådanne typer spørgsmål ikke er neutrale, men kunne være med til at forme sagens udlægning.

Det lidet neutrale spørgsmål om årsagen til anbringelse kunne dermed have den effekt, at sagens indhold forblev uklart. Hvis værgerådet ikke fandt skyld hos forældrene, kunne de finde på blot at besvare spørgsmålet med et "nej". I en sag om en drengs tyveri blev spørgsmålet om årsagen hos forældrene blot besvaret med et 'Nej', selvom faren i et senere spørgsmål blev angivet som drikfældig.⁴⁶ Farens drikfældighed blev altså ikke set som anledning til drengens tyveri, hvorfor spørgsmålet blev besvaret negativt, men modtageren af skemaet blev jo ikke meget klogere på 'grundene til bortfjernelsen'. Drengens tyveri blev ikke indført her. Det peger også på, at skemaet ikke bør forstås som determinerende for den måde, de blev udfyldt, men snarere at de kunne være med til at legitimere moralske vurderinger af den pågældende familie, og at det havde en stor betydning, når selvfølgelig antagelser om årsagen til anbringelsen fremkom i et fast standardkema.

Hjemmet som stridspunkt

Spørgsmål om hjemmet er et andet eksempel på en implicit antagelse om et problem og en årsag, som i den praktiske virkelighed aktiverede en modarbejdelse hos børneværnet. Som allerede nævnt var spørgsmålene til forældrene stort set enslydende med fokus på deres moralske habitus, men et spørgsmål fik fra periodens midte, ca. 1940'erne og frem, en anden modtagelse. Det drejer sig om vurderingen af hjemmets betydning. Som historiker Anne

⁴⁵ Sag 73/1910, Odense, 31/10-1910.

⁴⁶ Sag 60/1910, København, anbringelsesskema, (uden dato, men i 1910).

Løkke pointerer, var hjemmets ordentlighed anset som et godt parameter for forældrenesuelighed.⁴⁷ I begyndelsen af perioden var spørgsmålet knyttet sammen med forældrene, som jeg viste ovenfor: *fra Hjemmets side*. Dette blev mere udførligt beskrevet i skemaet fra 1938, hvor spørgsmålet om hjemmet nu lød: "Er Hjemmet fattigt, uordentligt, tilholdssted for uheldige personer?" I det sidste skema fra 1960'erne var der tilføjet flere detaljer: "*Hjemmets ydre præg*: velholdthed, orden, fattigdom, hygiejne. Lejlighedens størrelse og kvalitet. Særlige bemærkninger om boligens beliggenhed (f.eks. i eller i nærheden af husvildebebyggelse)." Hertil bør der knyttes et par bemærkninger. For det første blev der spurgt ind til *hjemmets ydre præg*, som man må formode står i kontrast til det indre, altså de følelsesmæssige relationer mellem familiemedlemmerne. For det andet omtales hjemmet som 'lejligheden', hvilket må siges at være lidt påfaldende. Det kan tyde på en ureflekterede fordom eller selvfølgelighed angående, *hvilke* familier der kunne optræde i disse skemaer, altså familier fra en bestemt social klasse, som tilsyneladende primært beboede lejlighedskomplekser (i byer). Men derudover var der fokus på fattigdom, hygiejne og uordentlighed, og der var altså fra centralt hold og i skemaernes udformning en forventning om, at forældrenes lastefuldhed ville materialisere sig ved en inspektion af hjemmet.

Det var tydeligvis ikke *foreldrenes* ansvar at holde hjemmet, selvom spørgsmålet om hjemmet blev stillet kønsneutralt. I tidsskriftet *Barnets Blad*, der advokerede for forældres retstilling og en forbedret retssikkerhed i anbringelsessager, indgød i en artikel fra 1940 alligevel moren en stor del af ansvaret for, hvordan man kunne sikre sig, at børneværnet slet ikke ville udvise interesse for familien. Det gjaldt først og fremmest om at holde børnene væk fra gaderne og ægtemanden væk fra værtshuset: "Og Far selv! Hans Liv er som oftest arbejdsomt og tungt; hans Hjem skal derfor være det Sted, hvor han faar Hvile og Vederkvægelse. Mister han Glæden over Hjemmet og Lysten til at være der, saa gaar han til Værtshuset."⁴⁸ Der herskede altså en idé om, at moren stod som det moralske kompas i hjemmet, og hvis dette var i udu, ville det afspejles i hjemmet.

Dette kommer også meget tydeligt til udtryk i de udfyldte skemaer, som illustreret i følgende eksempel: "Hjemmet i høj Grad snavset og uordentligt. Moderen drikfældig; en Mandsperson, der hører til Kvarterets værste Bærme, har Tilhold hos hende, der drikker og slaas med ham. Barnet udsultet og forsømt."⁴⁹ Andre opremsede mere nøgternt hjemmets indhold: "Nævnte Hjem bestaar af 2 Værelser og Køkken hvoraf det ene Værelse blev benyttet til Oplagsrum, der saa ved mit Besøg noget snavset ud uagtet der var gjort Forsøg paa at gøre rent."⁵⁰ Ovenstående eksempler er fra undersøgelsesperiodens begyndelse, 1910, og i

47 Løkke, *Vildfarende børn, om forsømte og kriminelle børn mellem filantropi og stat 1880-1920*, 112.

48 Redaktionen, "Moderen i et Arbejderhjem", *Barnets Blad*, (1940), 7.

49 Sag 93/1910, København, anbringelsesskema, 12/2-1910.

50 Sag 21/1910, København, værgerådsrapport, 19/11-1909.

den forbindelse er statens rolle og bistand til familien væsentlig kort at redegøre for. På dette tidspunkt kunne værgerådet tilbyde følgende 'services': give advarsler, føre tilsyn (herunder rådgive om at holde hus), henvise til hjælpekasse/filantropiske organisationer og fjerne børn. Det var først med reformen i 1961, at børneværnet direkte fik hjemmel til at yde familier økonomisk bistand, hvis dette kunne hindre en anbringelse.⁵¹ I starten af perioden blev det flere gange udtrykkeligt understreget, at der ikke skulle fjernes børn *alene* med henvisning til fattigdom i hjemmet.⁵² I praksis havde skillelinjen mellem fattigdom og vanrøgt/forsømmelse langtfra vandtætte skotter.⁵³

Fra 1940'erne begyndte børneværnene at svare afvisende til spørgsmålet om hjemmets uordentlighed, fx: "Hjemmet er pænt og velordnet."⁵⁴ "Nej, et i alle Maader godt Hjem."⁵⁵ eller: "Hjemmet er rent og velholdt."⁵⁶ Skemaerne blev som nævnt tidligere ikke udfyldt til punkt og prikke, men det er alligevel påfaldende, at der i 1940'ernes 20 ud af 22 udfyldte besvarelser om hjemmet blev svaret positivt på indtrykket heraf. Den tidligere meget direkte kobling mellem forældrenes, primært morens, lastefuldhed og hjemmet blev altså mindre udtalt, fx: "Moderen formentlig usædelig."⁵⁷ og under beskrivelsen af hjemmet: "Alm. Arbejderhjem. Ret ordentligt. Ikke Tilholdssted for uheldige Personer."⁵⁸ I disse eksempler ser vi, hvordan børneværnsmedlemmerne aktivt måtte afvise skemaets logik om det dårlige hjem og fremskrive, at hjemmene faktisk var i en tilfredsstillende stand, men det var andre forhold, der nødvendiggjorde interventionen.

Der er flere grunde til, at beskrivelser af hjemmet og vægten herpå stort set forsvandt i børneværnenes besvarelser. En ting er den gradvise velfærdsudvikling, hvor børneværnets møde med hjemmet ikke nødvendigvis var et møde med udtalt fattigdom. En anden årsag består i børneværnets indoptagelse af psykologiseringen af familien, hvor fokus på det materielle måtte vige for en granskning af familiemedlemmernes indbyrdes følelsesmæssige relationer, fx i 1967: "Hjemmet er noget rodet, men der er tryghed, følelsesmæssig god atmosfære i hjemmet."⁵⁹ En tredje væsentlig årsag til den manglende optagethed

51 Dreyer og Socialministeriet, Betænkning vedrørende revision af loven om børne- og ungdomsforsorg : afgivet af revisionsudvalget af 1961, 7.

52 Henriques, Skjærbæk, og Øllgaard, *Børneloven, Lov Nr. 72 af 14. April 1905 om Behandling af forbryderske og forsømte Børn og unge Personer m.m.*, 20-21.

53 Swift, *Manufacturing "bad mothers"*, 74-75.

54 Sag 4584/1940, *anbringelseskema*, 6/2-1940. *Præcis det samme skrives i: 13966/1940, Odense, anbringelseskema, 30/1-1940, 4584/1940, Odense, anbringelseskema, 6/2-1940, 8155/1940, Odense, anbringelseskema, 31/1-1940.*

55 Sag 25692/1940, *Odense, anbringelseskema, 11/4-1940.*

56 Sag 2091/1940, *København, anbringelseskema, 21/5-1940.*

57 Sag 216/1943, *Silkeborg, anbringelseskema, 23/11-1943.*

58 *Ibid.*

59 Sag 1011/1967, *Silkeborg, anbringelseskema, 17/3-1967.*

af hjemmet kunne være, at børneværnene i langt mindre grad rent faktisk foretog hjemmebesøg. I andre nationale kontekster er det blevet fremhævet, at man fra midten af det 20. århundrede oplevede en nedgang i hjemmebesøg i socialsager, fordi man fandt det mere 'professionelt' at foretage samtale med klienter på et kontor.⁶⁰ Telefonen som et nyt arbejdsredskab nedbragte ifølge historikerne Johanna Sköld og Ingrid Söderlind ligeledes antallet af uanmeldte hjemmebesøg.⁶¹ I en dansk sammenhæng kan samme tendens spores, dels ved at antallet af hjemmebesøgsrapporter falder drastisk fra 1960'erne og frem,⁶² og dels ved de vejledninger, der knyttede sig til børneværnets sociale arbejde.⁶³

Børn i skemaerne

Børneloven kom til verden pga. en bekymring for et stigende antal af kriminelle børn og unge, og dette fokus på kriminalitet satte også sine spor i skemaet. Børneværnene benyttede sig af politiets bistand til at undersøge sager om mulige kriminelle forhold og talte med barnets lærer for at afdække eventuelle moralske brister i barnets karakter. På den vis kunne skemaets benævnelser om løgnagtighed, rapseri, vagabondering etc., blive benyttet som en slags tjekliste for børneværnet, fx i en sag fra 1910: "... upaalidelig, tilbøjelig til at lyve... i de sidste Dage skulket... har taget Moderens Penge og brugt Pengene - 4 Kr - til Slik, har paa Skolen en Gang stjaalen en Kammerats Mad."⁶⁴ På dette tidspunkt handlede det først og fremmest om, som socialforsker Karen Swift påpeger, at: "... discover reality, not to evaluate it."⁶⁵ Det handlede altså om at kortlægge barnets ugerninger og slette handlinger uden at gøre sig store overvejelser om, hvorfor barnet opførte sig på den måde.

Over de 70 år undergår skemaerne som nævnt tidligere forbløffende få forandringer. For børnenes vedkommende sker der mere, hvad angår skemaet, listen af problemer blev udvidet, men også hvad angik børneværnenes tilgang. Som det er blevet understreget af flere forskere, blev der også på anbringelsesområdet anlagt en mere 'terapi-orienteret' tilgang til børnene, særligt fra perioden efter 2. verdenskrig.⁶⁶ Det implicerede et nyt syn på børnene, som måske nok kunne blive hørt i sin egen sag, men hvis udsagn nu blev underlagt tolkning.

En 10-årig dreng blev fjernet i 1966. Drengens forældre var skilt, og han boede nu sammen med faren og dennes nye kone. Det var sidstnævnte, som pressede på for at få drengen anbragt med den begrundelse, at han var vanskelig. Beskrivelsen af drengen i anbringelsesskemaet viser et tydeligt skifte på afvigende adfærd

60 Ledbetter Hancock og Pelton H., "Home Visits: History and Functions", 24–25.

61 Sköld og Söderlind, Fosterbarn i tid och rum, 119.

62 Bjerre, Når staten er far og mor. Børneværnets anbringelser af børn i Danmark, 1905-1975, 116–17.

63 Se fx i en vejledning fra 1966: Cirkulære om børne- og ungdomsværnenes virksomhed.

64 Sag 59/1910, København, anbringelsesskema, d. 10/1-1910.

65 Swift, Manufacturing "bad mothers", 15.

66 Rymph, Raising government children, 73.

(ufrivillig vandladning) og på hans følelsesmæssige tilstand (depressiv):

[Drengen] lider af ufrivillig vandladning om natten. Han synes hæmmet i den sociale modning, kan ikke blive accepteret af jævnaldrende eller komme i kontakt med andre. Lever i sin egen fantasiverden og afreagerer ofte ad denne vej, men viser også af og til voldsomme ydre aggressioner. Siden han i juni 1965 kom hjem fra England, synes han nærmest depressiv.⁶⁷

Citatet vidner om en mere tolkende tilgangsmåde til barnet, hvor der blev gjort forsøg på at komme nærmere, hvorfor drengen, i børneværnets optik, havde en afvigende adfærd. Ovenstående viser både den tydelige indflydelse fra pædagogikkens verden på det socialfaglige område, og indflydelsen fra psykologiens og psykiatriens verden med termer som 'fantasierden' og 'depressiv'. Der var altså et ønske om at forstå eller komme bag ved barnets uønskede adfærd, hvor det i periodens begyndelse var tilstrækkeligt at kortlægge den. Skemaets udvidet definition af adfærdsvanskelighed vækkede altså genklang i børneværnets tilgang til børnene.

Sammenfatning

Artiklen viser, at faste standarder og skemaer *gjorde* noget ved det sociale arbejde. Det var med til at legitimere visse moralske kategoriseringer og problematiseringer, og det afkrævede, at man forholdt sig til bestemte parametre i afdækningen af en sag. Et fast skema kan dermed på ingen måde kaldes for et neutralt dokument rensset for værdidomme om det gode, eller måske snarere dårlige, familieliv. I den sammenhæng peger jeg på, at skemaets spørgsmål og kategoriseringer på ingen måde blev overført uden en *aktivering*, en fortolkningshandling. Det er ikke nemt at komme med en entydig forklaring på, hvorfor nogle af spørgsmålene var lettere for børneværnene at applicere i praksis end andre, men parametrene skulle være genkendelige problematikker for børneværnsmedlemmerne, førend de blev taget i anvendelse. Den manglende genkendelse af problemet kom blandt andet til udtryk angående hjemmets stand i sidste del af perioden, hvor børneværnet snarere modsagde skemaets logik. At børnenes indre liv blev tillagt betydning, som en udvidet forståelse af adfærdsforstyrrelse, var modsat et forhold, som både blev udtrykt i skemaets spørgsmål fra 1960'ernes og ved børneværnenes stigende brug af psykologsamtaler med barnet.

Faste standardskemaer havde bl.a. det formål, at de skulle fungere som et arbejdsredskab, og dette gjaldt allerede fra værgerådets etablering i 1905. Her var der især tænkt på næste række af modtagere, hvad end det kunne dreje sig om en forstander på et børnehjem eller en jurist i Landsnævnet. Skemaet skulle

⁶⁷ Sag 981/1966, Silkeborg, anbringelsesskema, 9/2-1966.

altså dokumentere grundlaget for interventionen og give en kort oversigt over sagens indhold. Dette fungerede langt fra altid efter hensigten. Spørgsmålet om 'grundene til bortfjernelse' i 1910 viser netop denne dobbelttydighed, hvor forældres skyld blev optegnet som årsag, også i sager, hvor det ikke handlede om forældrene. Eller også blev spørgsmålet ganske enkelt blot besvaret med et 'nej', hvorved læseren af skemaet stadig ikke blev meget klogere om grundene til anbringelsen. Forsøget på at gøre sagerne ensartede og i en letfordøjelig form havde altså med dette spørgsmål det modsatte resultat.

Skemaerne var moralsk ladede dokumenter med både implicite og eksplicite normative antagelser om det 'uønskede' familieliv. Spørgsmålene var med til at sætte en retning på det sociale arbejde, men dette var ikke en en-til-en overførelse. Børneværnenes aktivering af skemaet krævede genkendelse i praksis, førend det blev operationaliserbart i det sociale arbejde. Skemaerne havde altså en regulerende og styrende funktion, men dette kun, hvis det fulgte den lokale praksis og logik i felten. Dette er formentlig også en relevant indikator og mekanisme for, hvorfor det sociale arbejde er svært at styre fra oven, og hvorfor anbringelsesområdet historisk set har været, og stadig er, svært at reformere fra Christiansborg alene.

Cecilie Bjerre, ph.d. & postdoc, Institut for Historie, Syddansk Universitet

Litteraturliste

Andresen, Astri, Ólöf Garoarsdóttir, Monika Janfelt, Cecilia Lindgren, Pirjo Markkola, og Ingrid Söderlind. *Barnen och välfärdspolitiken, Nordiska barndomar 1900-2000*. Serie framtider. Dialogos Förlag, 2011.

Arbejds- og Socialministeriet. *Betænkning vedrørende børneforsorgens administration m. v.* Betænkning 181 + 191, 1957.

Bernstein, R. "Dances with Things: Material Culture and the Performance of Race". *Social Text* 27, nr. 4 101 (1. december 2009): 67–94.

Betænkning afgiven af Udvalget til Revision af Børneloven, 1911.

Betænkning fra Kommissionen angaaende Statstilsyn med Børneopdragelsen, 1895.

Bjerre, Cecilie. "Drevet af kærlighed. Kvinder i børneforsorgen i Danmark i starten af 1900-tallet." I *Venus, Lucie og Margrethe. Kvindehistorier i kultur, religion og politik.*, redigeret af Lone Kølle Martinsen og Sissel Bjerrum Fossat, 184–214. Syddansk Universitetsforlag, 2018.

———. *Når staten er far og mor. Børneværnets anbringelser af børn i Danmark, 1905-1975*. Ph.d.-afhandling, Institut for Historie/DaWS, Syddansk Universitet, 2019.

Bryderup, Inge M. *Børnelove og socialpædagogik gennem hundrede år*. 1. udgave. Klim, 2005.

Cirkulære om børne- og ungdomsværnenes virksomhed. Socialministeriets cirkulære af 10. oktober 1966, u.å.

Coninck-Smith, Ning de. *For barnets skyld, byen, skolen og barndommen 1880-1914*. Kbh: Gyldendal, 2000.

Dekker, Jeroen J.H. "Children at Risk in History: A Story of Expansion". *Paedagogica Historica* 45, nr. 1–2 (februar 2009): 17–36.

Dreyer, Erik, og Socialministeriet. *Betænkning vedrørende revision af loven om børne- og ungdomsforsorg: afgivet af revisionsudvalget af 1961*. Betænkning, nr. 326. Kbh., 1963.

Egelund, Tine. *Beskyttelse af barndommen: socialforvaltningens risikovurdering og indgreb*. København: Reitzel, 1997.

———. "Magtudøvelse i den sociale børneforsorg". I *Det magtfulde møde mellem system og klient*, redigeret af Margaretha Järvinen, Jørgen Elm Larsen, og Nils Mortensen, 130–47. Aarhus Universitetsforlag, 2004.

Ericsson, Kjersti. *Barnevern som samfundspeil*. Pax Forlag, 1996.

Harrits, Gitte Sommer, og Marie Østergaard Møller. "Categories and Categorization: Towards a Comprehensive Sociological Framework". *Distinktion: Journal of Social Theory* 12, nr. 2 (august 2011): 229–47. <https://doi.org/10.1080/1600910X.2011.579450>.

Henriques, Arthur, Oluf J. Skjerbæk, og H. F. Øllgaard. *Børneloven, Lov Nr. 72 af 14. April 1905 om Behandling af forbryderske og forsømte Børn og unge Personer m.m.* VPios Boghandel - Povl Branner, 1918.

Jensen, Orla. "Socialkontoret og dets instrumenter". *Socialt Tidsskrift* 27, Afd. A (1951): 171–85.

Justitsministeriet. "Justitsmin. Cirk. ang. Gennemførelsen af Lov 14. April 1905 om Behandling af forbryderske og forsømte Børn." I *Lovtidende*, 1905.

Ledbetter Hancock, Betsy, og Leroy Pelton H. "Home Visits: History and Functions". *Social Casework: The Journal of Contemporary Social Work* 70, nr. 1 (januar 1989): 21–27.

Lindgren, Cecilia. *En rigtig familj, adoption, föräldraskap och barnets bästa 1917-1975*. Linköping studies in arts and science 358. Carlssons, 2006.

Lipsky, Michael. *Street-level bureaucracy: dilemmas of the individual in public services*. 30th anniversary expanded ed. New York: Russell Sage Foundation, 2010.

Lov (Nr. 237-1922) om Værgeraadsforsorg m.m., Stadfæstet d. 12. Juni 1922, 1922.

Lützen, Karin. "Den borgerlige filantropi som forudsætning for velfærdsstaten". I *13 historier om den danske velfærdsstat*, redigeret af Klaus Petersen, 47–58. Syddansk Universitetsforlag, 2003.

Løkke, Anne. *Vildfarende børn, om forsømte og kriminelle børn mellem filantropi og stat 1880-1920*. Holte: SocPol, 1990.

Madsen, Jette Møller, og Kirsten Frederiksen. "Kald Eller Profession — Forskellige Opfattelser Af Forholdet Mellem Kald Og Sygepleje". *Nordic Journal of Nursing Research* 28, nr. 1 (marts 2008): 36–40. <https://doi.org/10.1177/010740830802800109>.

Martinell Barfoed, Elizabeth. "From Stories to Standardised Interaction: Changing Conversational Formats in Social Work". *Nordic Social Work Research* 8, nr. 1 (2. januar 2018): 36–49.

Meeuwisse, Anna, og Hans Swärd. "Vad är socialt arbete?" I *Socialt arbete. En grundbok.*, redigeret af Anna Meeuwisse, Sune Sunesson, og Hans Swärd, 27–74. Natur och Kultur Akademisk, 2016.

Mortensen, Elsebeth. *Indignation og vision: fokus på socialrådgiveruddannelsen og praksis 1937-76.* Frederiksberg: Metropol - socialrådgiveruddannelserne, 2010.

Ponnert, Lina, og Kerstin Svensson. "Standardisation—the End of Professional Discretion?" *European Journal of Social Work* 19, nr. 3–4 (3. juli 2016): 586–99.

Redaktionen. "Moderen i et Arbejderhjem". *Barnets Blad* 27, nr. 3 (marts 1940): 7.

Rimmen Nielsen, Hanne. "Socialpolitiske karrierer. Kvindelige pionerer i socialt og kommunalpolitisk arbejde 1888-1933". *Arbejderhistorie*, nr. 4 (1996): 93–107.

Rosenbeck, Bente. "En fribåren social skole' - da det sociale hjælpearbejde blev til en uddannelse." I *Handlingens kvinder.*, redigeret af Karen Hjorth og Anette Warring, 127–64. Roskilde Universitetsforlag, 2001.

Rymph, Catherine E. *Raising government children: a history of foster care and the American welfare state.* Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2017.

Severinsen, Lone, Thomas Jensen, og Karin Johansen, red. *Den sociale højskole København 1937-2007.* Den sociale højskole København, 2007.

Sköld, Johanna, og Ingrid Söderlind. *Fosterbarn i tid och rum: lokal och regional variation i svensk fosterbarnsvård ca 1850 - 2000.* Stockholm: Carlsson, 2014.

Smith, Dorothy E. *Texts, facts, and femininity: exploring the relations of ruling.* London ; New York: Routledge, 1990.

Swift, Karen. *Manufacturing "bad mothers": a critical perspective on child neglect.* Toronto ; Buffalo: University of Toronto Press, 1995.

Tice, Karen Whitney. *Tales of wayward girls and immoral women: case records and the professionalization of social work.* Urbana: University of Illinois Press, 1998.

Ungdomskommissionen. *Den tilpasningsvanskelige ungdom.* JHSchultz, 1952.

Vaczy Krag, Jesper, Stine Grønbæk Jensen, Jacob Knage Rasmussen, og Klaus Petersen. *Anbragt i historien. Et socialhistorisk projekt om anbragte og indlagte i perioden 1945-1980.* Socialstyrelsen, 2015.

Worning, Anne. "Dansk socialpolitik set fra socialrådgiversiden". I *Festskrift i anledning af Socialministeriets 75 års jubilæum 2001*, 133–63. Socialministeriet, 2001.

Øgendahl, Claus. *Socialpædagogernes historie*. Socialpædagogernes Landsforbund, 2000.

Arkiver

Rigsarkivet:

Landsnævnet for Børne- og Ungdomsforsorg, Hovedafdelingen. Journalregister. Journalsager.

Københavns Stadsarkiv:

Børneværnskontorets arkiv. Kredssager. B-protokoller.

Stadsarkivet, Odense:

Odense børneværn. Journalregister. Journalsager.

Silkeborg Arkiv:

Børneværnet, Silkeborg. Journalsager/kredssager.